

Torsdag den 24. august 1978 kl. 10
Gruppediskussion

Forberedelse og forligsförhandling i formueretlige tvister

Se bilag 6

Debatleder: Høyesterettsadvokat *Johan Hjort*, Norge:

Ifølge vedtagelse af den samlede styrelse trykkes kun indlederens fremstillinger og debatten i det avsluttende plenarmøde om eftermiddagen.

Debatlederen indledte således:

Jeg ønsker velkommen til dette møtet, og spesielt velkommen til høyesterettsdommer Hans Michelsen fra Norge, som skal have hovedinnlegget, og som etterpå skal ha en oppsummering efter plenardebatten. Dessuten vil jeg spesielt ønske professor Ekelöf fra Sverige velkommen, fordi det er han, som har tatt initiativet til å få dette tema opp til debatt på dette nordiske juristmøtet.

Høyesterettsdommer *Hans M. Michelsen*, Norge:

Herr dirigent, mine damer og herrer.

Da vi var unge og smukke — det noen som er det enda — og var oppe til juridisk embetseksamen, sto vi ofte overfor det problem: Hva er det som ligger i oppgaven. Hva er det de vil man skal svare på.

De som har sett på forhånd det skriftlige materiale som er fremlagt her, vil ha lagt merke til at det synes å ha vært en viss dissens om forståelsen av det jeg kalte **oppgaven**. Jeg forsto det slik at vi skulle snakke om forlik under saksforberedelsen, ut fra den tankegang at man i og for seg kunne trenge et helt juristmøte til å snakke om saksforberedelsen og et helt seksjonsmøte til å snakke om forlik. En av mine tidligere medarbeidere har skrevet en tykk doktoravhandling bare om forlik. Nå skal ikke jeg som i en teologisk debatt om kvinnelige prester sette meg på min Paulus. Men jeg vil heller si det sånn at vi skal diskutere de spørsmål vi har interesse av, og så snakke om saksforberedelsen i sin **alminnelighet**. Og de som måtte ønske å snakke om forlik i sin alminnelighet, de må så gjerne gjøre det. Jeg legger dette innlegg her i dag opp etter denne videre ramme. Jeg tror ikke det er nødvendig at jeg **gjør** et forsøk på å repetere noe av det som er levert skriftlig. Vi har forsøkt å sette gruppene sammen slik at de består av representanter for de **forskjellige** land. Og skulle der dukke opp spørsmål hjemmehørende i det enkelte lands prosesslov-givning, får vedkommende lands representanter være venlig å opplyse sine venner og kollegaer fra de andre nordiske land om spørsmålene. Med den korte tid som etter programmet står til min rådighet skal jeg her innskrenke meg til noen bemerkninger om enkelte spørsmål som vil bli **tatt opp** til drøftelse.

Saksforberedelsen i et prosesssystem som bygger på muntlighet og umiddelbarhet, er et viktig ledd i den samlede behandling av en sak. Man må dog være klar over at saksforberedelsen skal stå tjenende i forhold til hovedforhandlingen som er hovedslaget. Saksforberedelsens hensikt er at før partene går til hovedforhandlingen skal deres uenighet ha tårnet seg opp mot hverandre og deres bevilstilbud være stillet overfor hverandre. Partene skal hver på sin side være forberedt på hva som under hovedforhandlingen i hovedtrekk vil overgå dem. Man skal ikke slå sin motstander ihjel på flekken under hovedforhandlingen.

Med dette **utgangspunkt** vil jeg si at saksforberedelsen skal være grundig og god, men den må ikke utarte til en prosedyre. Og bevisførselen bør i størst mulig utstrekning foregå under selve hovedforhandlingen. Saksforberedelsen må heller ikke drives så langt at den medvirker til å trekke den samlede saksbehandling i langdrag. Den

må derfor drives med energi såvel fra advokatenes som fra dommerens side.

Av det **utgangspunkt** jeg her har tatt, følger det at man i stevningen ikke skal gi noen grundig eller utfyllende fremstilling, det være seg av faktum eller jus. Stevningen, sier Edvin Alten i sin kommentar til den norske tvistemålslov, skal være kort. Den skal angi så meget av faktum og jus at det på basis av den kan avsies en uteblivelsesdom. Ikke mer. Stevningen er et forberedende innlegg, den er ikke det vi fra den gamle prosess kan kalle et deduksjonsinnlegg. Hvis man, når man utarbeider stevningen, kjenner til motpartens innsigelser, bør man i stevningen kort omtale også disse. Derved kommer saksbehandlingen raskere igang, saksforberedelsen kan derved avkortes. Man bør også med stevningen fremkomme med sitt bevisstilbud og så fremlegge de aktstykker man har. Etter min mening skal man fremlegge aktstykkene, ikke bare gjengi dem eller vise til dem. Dommeren bør ha dem foran seg. Det bør også motparten. Også et bevisstilbud som fremkommer på et så tidlig tidspunkt som mulig under saksforberedelsen tjener til å fremme saken raskere.

Det følger også av mitt utgangspunkt at heller ikke under den senere saksforberedelse skal man gå nærmere inn på de omstridte faktiske spørsmål eller de omtvistede juridiske spørsmål. Det skal ikke være slik at saken først skal prosederes skriftlig under saksforberedelsen eller gjerne muntlig under et forberedende møte for deretter å bli prosedert muntlig under hovedforhandlingen. Og man bør vokte seg vel for å utarte til den praksis som følges i de tysktalende land hvor man — som det sies om Anton Hielm i Norge — skriver seg trette - hvor man skriver - *Schriftsätze* kaller de det, side opp og side ned, og i det avsluttende møte så henholde seg til det skriftlige. Da ødelegger man all skriftlighet og antagelig også all **umiddelbarhet**. Det er et ønskemål for den norske tvistemålslov at saksforberedelsen bør innskrenkes til to innlegg fra hver side. I de fleste mindre saker skulle det være tilstrekkelig, dersom saksforberedelsen blir skikkelig utført. I større saker kan det være behov for flere innlegg, men dommeren bør der stadig være på vakt og sette en sluttstrek for saksforberedelsen og påse at den ikke flyter ut.

Og dermed er vi over i spørsmålet om dommerens stilling og holdning under saksforberedelsen. Umiddelbart etter at den norske rettergangsreform for første instans var satt i verk, skrev senere

høyesterettsdommer Erik Solem en meget god bok som het »Praktisk rettergang«. Der fremhevet han et prinsipp som man kanskje ikke finner så meget omhandlet i teorien. I motsetning, skriver han, til hva tilfellet var under den gamle skriftlige prosess, skulle den muntlige og umiddelbare prosess være preget av det han kalte prosessenergi, som skulle utvises fra advokatenes side og ikke minst fra dommerens side. Dommeren skal under saksforberedelsen ikke bare være er ekspederende mellomledd, som bare kommer inn - for å bruke Augdahls uttrykk fra hans Sivilprosess, »når partene ryger udi hår«. Men han skal påse at det går fremover, og at det ikke flyter ut.

I denne forbindelse kan man reise spørsmålet om dommerens materielle prosessledelse under den saksforberedelse som foregår. Jeg er en tilhenger av dommerens materielle prosessledelse. Man kan diskutere hva som ligger i begrepet, men la oss si at dommeren tilfører saken nytt stoff. Det være seg bevisstoff eller anførsler eller innsigelser utenom det partene selv bringer til torvs. Jeg tror dommeren skal være **forsiktig** med materiell prosessledelse under saksforberedelsen. Den materielle prosessledelse bør etter min oppfatning mest utøves under hovedforhandlingen når dommeren har en **oversikt** over saken. Men ser han allerede under saksforberedelsen at det er laguner i partenes opplegg, må han også på dette stadium av saken kunne utøve en materiell prosessledelse. Og uklarheter i partenes opplegg bør han rydde av veien så snart som mulig. Det er en virksomhet som tjener til å forkorte den samlede tid som går med til saksbehandlingen.

Det har vært nevnt spørsmålet om dommeren skulle fremlegge et promemoria for partene før det avsluttende rettsmøtet. Jeg tror det er en tankegang som man i Norge vil stille seg temmelig uforstående over. Der har også vært tale om en telefonkontakt som dommeren kunne ta med den ene av partene. Det kan være praktisk å minne om enkelte ting, men jeg ville tilrå en tilbakeholdenhet med en slik kontakt. Det har tvert i mot hos oss fra enkelte hold, f.eks. på dommermøtet i Trondheim forrige sommer, vært klaget over at prinsippet audiatur et altera pars ble krenket fordi dommeren ikke påså at den annen part alltid fikk gjenpart av det som gikk til hans motpart.

Et stort spørsmål er selvfølgelig problemet om saksforberedelsen skal være muntlig eller skriftlig. Det er et lerret så langt å bleke at jeg ikke føler meg kallet til å gå inn på det her med den korte tid som står til min rådighet. Det er vel slik at vi har et valg mellom

muntlighet og skriftlighet. Og man kan gå fra den ene form til den andre når det måtte passe. Der er flere omstendigheter som medfører at man bør ha en muntlig saksforberedelse. Hos oss er den praktiske hovedregel at saksforberedelsen er skriftlig. Iallfall der hvor partene er bistått av prosessfullmektiger. Ett av de momenter som kan tilsi en muntlig saksforberedelse, er muligheten for et forlik partene imellom allerede på dette tidlige tidspunkt av saksbehandlingen. Jeg tror ikke at jeg ville foranstalte et saksforberedelsesmøde bare ut fra den teoretiske mulighet for et forlik mellom partene. Jeg ville heller ta sikte på å få saksforberedelsen ferdig til hovedforhandlingen. Jeg vil si det slik at dommeren i saken bør ha et konkret holdepunkt for en mulighet for forlik, hvis han bare av den grunn skal foranstalte en muntlig saksforberedelse. Vanligvis har dommeren intet slikt konkret holdepunkt. Han kan kanskje se av sakens akter at det har funnet sted en megling mellom partene utenom den som han vet har foregått i Forliksrådet, men han gjøres ikke bekjent med hva som da har foregått. Man gjør ham ikke bekjent med hvor langt partene under mulige forliksdrøftelser kunne tenke seg å være villig til å strekke seg. Men av selve saken kan han kanskje slutte seg til at mulighetene for forlik er til stede. Når det fremstiller seg - som det står i den svenske loven »som lämpeligt« at saken bringes unna på et tidlig stadium gjennom et forlik, er det en fordel, - det er en fordel jo tidligere et forlik kommer i stand. Det sparer alle for arbeide, partene for penger, og det kan kanskje bidra til en bedre stemning partene imellom for fremtiden, før de har bitt seg fast i sine standpunkter og blitt riktig uvenner gjennom prosessen. Ut fra dette kan man si at saksforberedelsen er det gunstige tidspunkt for et forlik.

Ofte vil man dog mene at det er for tidlig å forlike saken når den er på dette forberedende stadium. Hos oss har man vært tilbøyelig til å mene, og så vidt jeg har forstått har det vært en innstilling også i Danmark, at det gunstigste tidspunktet for et forlik er mot slutten av hovedforhandlingen. Da kan partene stikke fingeren i jorden og lukte hvor de står. Men jeg vil altså på ingen måte utelukke at det også kan være lempelig under saksforberedelsen.

Der er vi over i et spørsmål om dommerens stilling under forliksforhandlinger. Det har vært reist spørsmålet om dommeren bare bør involvere seg i forliksforhandlinger, søke å få et forlik i stand, søke å utforme forliket, dersom han har fått oversikt over saken og dens

problemer. Etter min mening er det som hovedregel det gunstigste at dommeren når han påtar seg å lede forlikforhandlingene, har en oversikt over problemene. Det er en farlig ting å »forlede« partene til et forlik som de senere skal gå rundt og angre på. Og dommeren bør ha en sikker plattform å stå på dersom han involverer seg i slike forhandlinger. På saksforberedelsesstadiet har ofte ikke dommeren en slik oversikt over saken. Men man må på den motsatte side være oppmerksom på at man kan inngå et forlik med det jeg vil kalle fremtiden for øye, og da kan man få en gunstig ordning i stand, selv om man på dette tidspunkt ikke skulle ha oversikt over samtlige spørsmål i saken.

I Norge har man også diskutert om dommeren først skal søke å få saken forlikt utfra rettsregler, og først hvis ikke det går, ut fra billighet. Det var Sheies standpunkt. Jeg synes ikke man skal operere med noen rangorden mellom rett og billighet. Ofte kan nettopp med fremtiden for øye et forlik ut fra billighet være det som er tjenlig mellom partene.

Det er ikke lett å si når det er lempelig at saken forlikes, når den ligger an for forlik. Der kommer så mange spørsmål og så mange problemer og holdninger inn i bildet. Jeg tror jeg bare vil si at man må være oppmerksom på at der er saker som vel kunne vært forlikt, men som ikke bør forlikes, men hvor man bør gå in for å få en dom, en avgjørelse som kommer fra en instans utenfor partene. Det er kanskje det som i enkelte tilfeller er den beste løsning for partene med fremtiden for øye. En part bør ikke ha den tyngde på sine skuldre at han skal gå og angre på et forlik han inngikk.

Jeg tror i det hele tatt at en dommer under forliksbestrebelse og under forliksmeglinger bør vise forsiktighet og tilbakeholdenhet. Ikke slik å forstå at han skal stoppe opp ved den minste negative holdning fra den ene eller den annen side, man han bør ikke presse på for å få et forlik i stand. Det er en uting som jeg har opplevet i mine mange år i skranken at partene trues, ikke med det hinsidige, men med det hersidige. Med både tap og saksomkostninger dersom de nu ikke lempet seg og inngår et forlik. Og man må for guds skyld ikke la en advokat få den tort som en venn av meg fortalte, da sorenskriveren hadde presset ham gjennom en hel dag til et forlik, og da han gikk så sa dommeren: »De ville ha vunnet saken, herr advokat«. Jeg har

aldri vært så nær ved å kaste lovsamlingen i hodet på noe menneske, sa min venn.

I det hele tatt så bør dommeren etter min oppfatning under forliksmeglinger innta en mest mulig objektiv holdning. Og jeg tror det regnes hos oss som god dommerskikk at dommeren påser at han ikke, som det har vært sagt, svømmer eller vasser ut i domstemaet, at han ikke foregriper den avgjørelse han må treffe dersom forliket ikke kommer i stand. Kommer der et forlik i stand bør dommeren medvirke til at det blir så klart som mulig, slik at det i fremtiden ikke oppstår en ny tvist.

Så til slutt bare et spørsmål som har vært reist, nemlig om den norske ordning med forliksråd bør innføres også andre steder. Der først en opplysning. Forliksrådet har to oppgaver. Det er en meglende instans, og det er en dømmende instans. Det er ingen som vil finne på å oppheve forliksrådet som en dømmende instans hos oss. Det er en meget hendig, billig og rask mekanisme i inkassosaker hvor uteblivelsesdommene flommer fra forliksrådene og man derved får et tvangsgrunnlag.

Spørsmålet er om forliksrådet som meglende instans, hvor altså vår hovedregel er at megling for forliksrådet er en obligatorisk del av saksbehandlingen. Der vil jeg bare innskrenke meg til et par bemerkninger. Denne delen av forliksrådets virksomhet har vært omtvistet i Norge. Man har sagt det er en oppgave som forliksrådene ikke arbeider med, og det kommer ingenting ut av det. Det blir et unødvendig og tidsødende skritt i den samlede rettergang. Det man har villet er å øke listen av de saker hvor forliksmegling kan foretas, men hvor den ikke er obligatorisk. Og så bare til slutt: man vet faktisk ikke i hvilken utstrekning forliksrådene unnlater sin megleroppgave, man har så vidt jeg vet ingen pålitelig statistikk om det. Men i Norge er det heller tanken å innskrenke forliksrådenes meglervirksomhet, fremfor å utvide den.

Eftermiddagens plenarmøde:

Advokat *Ditlef Martens*, Norge:

I gruppe 3 har vi konsentrert oss om å diskutere domstolens medvirkning ved forliksforhandlinger. Som inniederer har nevnt, har Norge et særegent system ved at praktisk talt alle tvistemål av formuerettslig art må starte i forliksrådet.

I hver kommune er det et forliksråd, som består av 3 medlemmer uten juridisk utdannelse og med et yrke som for de aller fleste forliksmenn er helt uten tilknytning til jus. Allikevel har forliksrådet en kompetanse som domstol, men riktignok meget begrenset - hovedoppgaven er å oppfordre partene til å inngå et frivillig forlik og å avsi dom i opplagte saker der den innsstevnte part kanskje ikke engang møter.

Justisdepartementet innhenter årlig oppgaver fra forliksrådene over virksomheten, og ifølge »Sivilrettsstatistikken« (som er en del av »Norges offisielle Statistikk«) var det i 1976 ialt 81460 saker i forliksrådene. Av disse ble omtrent 44000 avgjort av forliksrådene ved uteblivelsesdom, altså fordi innklagede ikke hadde møtt og gjort innvendinger mot kravet.

Derneft var det cirka 22000 saker som ble awist, hevet eller bortfalt enten fordi begge parter uteble eller på grunn av feil ved klagen til forliksrådet - stort sett kan man si at begge parter var kommet til at saken ikke lenger var av interesse for dem. Omtrent 9600 saker henviste forliksrådet til vanlig domstolsbehandling, enten fordi en av partene forlangte dette eller i de fleste av disse saker på grunn av at forliksrådet ikke hadde domsmyndighet - særlig ved at det er en formuesgrense på 15.000 som utelukker domsavsigelse i forliksrådet (ved lov av 1.6.1979 er grensen hevet til kr 30.000).

Videre har vi de saker som ble forlikt i forliksrådet, og disse var i 1976 ialt 4329. Men det var nok svært få av disse forlik hvor det var en reell meningsforskjell mellom partene — i de fleste tilfeller behøvde ikke forliksrådet gjøre annet enn å konstatere at enighet allerede forelå så forlik kunne protokolleres.

Til slutt viser statistikken 995 saker hvor forliksrådet avsa dom til tross for at det viste seg å være reell og åpen strid mellom partene. Men hva striden egentlig dreide seg om, kan nok være høyst forskjell-

lig - i noen tilfeller var det nok rene bispørsmål i saken som beregningen av renter eller størrelsen av saksomkostningene.

Det viser seg altså at forliksrådets oppgaver mest går ut på å foreta noe som nærmest er kontorekspedisjoner, og som faktisk blir besørget av en sekretær, men underskrevet av forliksmennene.

Hvis man så undersøker forholdet i de vanlige underretter i Norge, hadde disse i 1976 ialt omtrent 11000 saker, og statistikken viser at av disse ble 850 avsluttet som forlikt. Hvor mange av disse forlik som ble inngått under aktiv medvirken fra dommerens side er uvisst — trolig kom forlik i en god del av disse sakene i stand av helt andre grunner enn positiv medvirkning av dommeren.

Blant annet ut fra disse statistiske oppgaver fra Norge fant diskusjonsgruppen at det i virkeligheten var bare enkeltstående tilfeller hvor domstolene kunne medvirke aktivt til at forlik ble inngått, og at det neppe var mulig å stille opp regler for hvordan domstolene skulle gå frem når det var tale om å forlike en sak. Dette ville i hvert enkelt tilfelle avhenge av sakens art, den enkelte dommer og partene og advokatene — disses erfaring, deres legning, deres individuelle forutsetninger. Det kunne neppe sies noe mer enn at hver sak måtte behandles helt konkret når det gjaldt spørsmål om forlik.

Gruppen har stilt seg det spørsmål: Hva er den fornuftigste behandlingsmåte for saker av formuerettslig art når det gjelder å få disse avgjort enkelt, hurtig og med minst mulig spill av tid og omkostninger?

Fra innlederens side ble det hevdet at i Norge ville ingen tenke på å oppheve forliksrådet som dømmende instans, men at forliksrådets verdi som meglingsinstans var mer omtvistet. Personlig er jeg sterkt i tvil om forliksrådet har særlig betydning som domstol, og om det ikke i virkeligheten her dreier seg stort sett om kontormessige ekspedisjoner som kan ordnes mer rasjonelt enn det apparat med forliksråd som er i virksomhet i Norge.

Høyesterettsadvokat *Sverre Thune*, Norge:

I gruppe 4 var vi 12 medlemmer fra 3 land, Danmark, Sverige og Norge. Forskjellige yrkesgrupper var representert slik at vi har fått

fram synspunkter både fra dommerhold, advokathold og andre yrker. Vi var alle enige om at det var både nyttig og interessant og diskutere et slik emne i en mindre gruppe. Vi anbefaler derfor denne møteformen for fremtidige møter.

Emnet for diskusjonen var omfattende og vi har derfor konsentrert drøftelsen om forlik og dessuten tatt opp enkelte ting vedrørende saksforberedelsen. Noe fullstendig referat av alle synspunkter er det selvsagt umulig å gi. Det må bli spredte glimt.

Når det gjelder forlik kan det tas som utgangspunkt at det utvilsomt er en stor del av sakene på det formuerettslige området som forlikes før tvisten kommer til retten. Det utøves en stor grad av forliksmegling mellom parter og mellom parter og advokater før det kommer så langt som til rettssak.

Når den så går i gang med en rettssak er det som nevnt i forliksrådet at det starter i Norge. Og et spørsmål var om dette var å anbefale i andre land. Der fikk vi et unisont nei både fra dansk og svensk side. Noe forliksråd ville de ikke ha. Det var for gammeldags, det hadde de hatt før. Nå fikk ikke deltagerne seg forelagt den fine statistikken som advokat Martens gjennomgikk. Det hadde kanskje omvendt dem. En av deltagerne kom inn på noe i likhet med forliksråd. Under en tur til Canada var han blitt kjent med en forliksordning som gikk ut på at en nøytral jurist fikk seg forelagt saken fra begge parter og deretter ga uttrykk for hvordan han mente saken burde løses. Jeg forstår det også slik at i Sverige har de en lignende ordning. Ved enkelte domsstoler er det en dommer som er utpekt til å være en slik nøytral person som advokatene kan be om å se på saken og som gir uttrykk for sitt syn. Dette er da en mulig mate å få løst saken på. Vedkommende dommer har da ikke noe med saken å gjøre senere. Dette er jo noe som nærmer seg forliksmegling og jeg forstår det slik at det var noe som de kanskje mente det burde arbeides mer med og som ville hjelpe rettsapparatet til å få mindre prosesser.

Når det gjelder muligheten for å få i stand forlik så er det sikkert riktig som advokat Martens sa at det kommer mye an på den enkelte sak. Men det er i alminnelighet svært liten mulighet for å bli enige under saksforberedelsen fordi det er for kort tid etter at en har prøvd seg utenfor retten å bli enige. Saksforberedelsen er derfor kanskje litt i tidligste laget å starte forliksmegling. Nå er det litt forskjellig etter norsk og dansk rett m.h.t. muntlig og skriftlig saksforberedelse. Munt-

lig saksforberedelse i sivile saker i Norge foregår helt unntaksvist mens i Danmark er det hovedregelen. Jeg tror det kunne være praktisk at den advokat som mener at det er grunnlag for å forlikes under en kyndig dommers ledelse i stevninger eller i et prosesskrift sier at »Venligst kall oss inn til et muntlig saksforberedelsesmøte så kan vi komme sammen og diskutere saken«. Dette er det kanskje vanskeligere for dommeren å gjøre på eget initiativ.

Når det så gjelder spørsmålet om på hvilket tidspunkt en dommer skal ta opp forliksmegling så er ordningen forskjellig i Danmark, Norge og Sverige. I Norge og Sverige var vi enige om at det er mest naturlig å ta opp spørsmålet om forlik etter innledningsforedrag og bevisførsel. I Danmark gjøres dette som hovedregel etter prosedyren. Og vi mente å kunne finne ut at grunnen til denne forskjell er at i Norge har vi ofte både saksfremstilling og prosedyre i første innlegg. Jeg vet ikke om det egentlig er så heldig men her ligger kanskje en forskjell.

Når det gjelder saksforberedelsen tror jeg i hvert fall at vi i Norge har noe å lære av Danmark. Jeg forstår at i Danmark er regelen den at man skal ha to innlegg fra hver side og så er det slutt. Det syndes på det punkt temmelig mye i Norge. Det er enkelte advokater som først våkner til liv etter at hovedforhandlingen er berammet, og da kommer det prosesskrift med mange bilag. Kanskje også under hovedforhandlingen i første innlegg legges det fram nye ting. Her tror jeg kanskje at de norske administratorer burde være strengere, både med hensyn til å forlange at alt av relevant materiale blir lagt fram i god tid under saksforberedelsen, og at det ikke skal være anledning til å komme med likt og ulikt under hovedforhandlingen.

Når det gjelder spørsmål om hva man skal nevne i stevningen, hvor mye man skal ta med om at det har vært forliksmegling mellom partene og hvor mye man skal ta med fra motpartens anførsler, så ser det ut som det kan være forskjellig syn på dette på advokathold og på dommerhold. Advokatene har sine etiske regler som går ut på at man skal ikke trekke inn i stevningen at det har vært forliksmegling og at man har tilbudt det og det og har fått avslag o.s.v. Mens det fra dommerhold blir gitt uttrykk for at skal man kunne ha en fornuftig prosessledelse så bør det i stevningen eller i prosesskriftene komme fra mest mulig som klarlegger hvordan tvisten mellom partene ligger

an, hva er gjort og hva er ikke gjort, hva har man prøvd. Så her kan det kanskje være noe å **gjøre** for å forene disse synspunkter.

Jeg tror jeg skal begrense meg til dette og håper da at mine meddebatanter supplerer i den utstrekning de finner det nødvendig.

Landsdommer *Poul Rønnev*, Danmark:

Jeg vil gerne indlede med to beklagelser, den ene er den, at vi har haft for lidt tid i grupperne til at diskutere de mange spørgsmål, der var opstillet, og den anden at vores gruppe måske var lidt skævt sammensat. De fem norske repræsentanter var alle advokater, de to danske repræsentanter var begge fra domstolene. Kun den svenske gruppe var alsidigt repræsenteret, idet den havde repræsentanter for både domstole, advokater og universiteterne.

Når dette er sagt, skal jeg i øvrigt sige, at vi har brugt megen tid og måske også for megen på at diskutere den nuværende danske forligspraksis. Jeg tænker foreløbig på den forligspraksis, der vedrører domsforhandlingen, og hvor forligsforhandlingerne foregår, efter at domsforhandlingen er afsluttet. Her er praksis den, at i så godt som alle danske førsteinstans-sager foreslår retten, efter at have overvejet sagen, en forligsmæssig ordning af denne. Ordet forlig skal her bruges i en meget vid forstand, idet det normale i virkeligheden er, at det resultat, man foreslår, er det samme, som man ville nå til ved en dom, og det lægger man heller ikke skjul på. Man refererer, hvilke betragtninger der fører frem til dette resultat. Man refererer altså i virkeligheden de præmisser, som vil komme i en eventuel dom, og foreslår så, hvis der ikke skal appelleres, at man ordner sagen forligsmæssigt.

Dette vakte meget stor overraskelse hos både svenske og norske repræsentanter, idet man stort set fandt, at når man var nået så langt, så havde domstolen kun et at gøre, nemlig at afsige dom. Vi to danske repræsentanter har selvfølgelig forsvaret vores ordning, idet vi har hævdet, at det, vi er sat til, det er nu engang at afgøre sagen, og det har vi altså gjort på denne måde. Når det så er en nemmere, hurtigere og billigere måde, og her tænker jeg på statens udgifter til domstole, så kan vi ikke rigtig se, at vi har gjort noget forkert. Der er måske i den forbindelse grund til at nævne, at der i Danmark i øjeblikket er et meget stort problem at få de fornødne bevillinger til domstolene.

Jeg kan nævne, at i den landsret, hvor jeg sidder, og hvor jeg har siddet i 25 år, har vi i dag det samme antal dommere, som vi havde for 25 år siden, men vi har dobbelt så mange sager at behandle. Alligevel er det meget svært at få bevilget yderligere afdelinger.

Jeg tror nok, at det lykkes efterhånden at overbevise vore svenske og norske kolleger om, at vi ikke gjorde noget virkelig forkert. Men det viser altså, at selv om vi på overfladen tror, at vi er meget ens i de nordiske lande, så afsløres det, når vi dykker bare en lille smule ned i problemerne, at vi i virkeligheden er meget forskellige, fordi blandt andet traditionen spiller en stor rolle. Om den praksis, jeg her har refereret, troede nordmænd og svenskere, at den måtte vække forargelse hos danske advokater. Dertil kan jeg kun sige, at det gør den altså ikke, for den har de simpelt hen været vant til, og de vil nærmest undre sig, hvis vi undtagelsesvis ikke stiller et forligsforslag. Dette forekommer selvfølgelig også, måske fordi vi mener, sagen er så tvivlsom, at den skal have mulighed for at gå videre til næste instans. Så siger vi simpelt hen, at vi ikke ønsker at stille noget forligsforslag. Det samme kan jo gælde, hvis der er en klar uenighed i dommerkollegiet.

Jeg har altså refereret dette ret bredt, fordi vi brugte megen tid på det, og fordi det egentlig også var interessant at se, at det kunne vække en sådan forundring i de to nabolande.

Det som jeg opfatter som hovedformålet med vort emne, må vel være, om man kunne rykke forligsbestræbelserne frem, nemlig til sagsforberedelsen. Det har ingen særlig støtte i danske regler, men vil måske få det, når vi får lidt ændrede regler om sagsforberedelse. I øjeblikket er sagsforberedelsen ved landsretterne skriftlig, men ikke desto mindre kan vi udmærket praktisere forligsforhandling, og det sker som en forsøgsordning på den måde, at efter skriftvekslingen er afsluttet, og det vil typisk sige efter to indlæg fra hver side, så finder man nogle sager, som er lidt komplicerede, og hvor det derfor kan være praktisk at stramme tilrettelæggelsen, hvis skriftvekslingen ikke har været tilstrækkelig klar, hvad den jo desværre ikke altid er. Så kan man holde et møde for at tilrettelægge hovedforhandlingen. Det vil sige, at selv om man ikke har nogen hjemmel til det, så spørger man advokaterne, om de kunne tænke sig at møde i landsretten til et sådant forberedende møde og eventuelt tage deres klienter med. Mødet kaldes altså et forberedende møde, og det vil sige, at man

spiller ikke for hårdt ud med, at man har en bagtanke om måske at få forliget sagen. Der kan også udmærket opnås noget værdifuldt, selv om sagen ikke forliges, idet man kan opnå denne stramning af sagen, hvor man får fastslået, hvad hver af parterne i virkeligheden gør gældende, og får tilrettelagt den bevisførelse, der som følge deraf skal finde sted. Men det viser sig altså i praksis, at der er meget store muligheder for at forlige sagerne på dette stadi. Det gælder navnlig sager i byggeri, sager mellem bygherrer og entreprenører, hvor bygherren ikke vil betale, fordi han gør gældende, at der er nogle mangler, og hvor der typisk har været syn og skøn, som jo reelt afgør sagen, og hvor den øvrige del af sagen, hvis der er mere tilbage, vil afhænge af forklaringer af de to parter, og hvor rene bevisbyrder regler vil afgøre sagen. Disse sager er særlig egnede til forlig på dette tidspunkt, og det har vist sig, at et meget stort antal sager har kunnet forliges på dette tidlige tidspunkt. Der må altså efter dansk opfattelse virkelig være en mulighed for en rationalisering, for hvis man kan forlige sagen på dette tidlige tidspunkt, spares der jo ikke alene tid for domstolene, men også, og det er lige så vigtigt, for parter og advokater.

Advokat *Ekskil Trolle*, Danmark:

Jeg vil ganske kort referere nu mine egne synspunkter vedrørende domstolenes medvirken til forligsforhandling. Det viser sig meget hurtigt, at der er to vidt forskellige sagstyper, som kræver en helt forskellig behandling i relation til domstolenes medvirken. Ude i den ene ende er der selvmøderne, hvor der måske er to selvmødere eller en selvmøder, og der er det meget vanskeligt for retten at komme frem til nogle retningslinier for, hvordan man skal gribe sagen an, for at få disse parter forligt, netop fordi man ikke ved, hvilke oplysninger man egentlig har at gå ud fra. Men hvis man tænker sig i den anden ende de sager, som drejer sig om formueforhold, og hvor der er tale om parter, der begge er repræsenteret af advokater, så er der dér tale om hvor man altså kunne foreslå en vis form for forligsmæssig løsning. Og hvis vi skal tale om, hvordan man hensigtsmæssigt effektiviserer og billiggør retsplejen, så vil det vel nok være rigtigt, at forligsspørgsmål kommer frem til et så tidligt tidspunkt af sagen som

overhovedet muligt, altså efter skriftvekslingen og før den egentlige domsforhandling, idet man her kan spare tid og kræfter for parter og for domstole. På dette tidspunkt kender retten jo ikke sagen særlig godt, men det vil alligevel være hensigtsmæssigt, at man kunne få rettens medvirken. Hvordan skal den så foregå? Der kunne jeg godt ønske mig, at retten tilkendegav sin stillingtagen til visse enkelte anbringender i sagen, sin foreløbige stillingtagen, og selvsagt på det foreløbige grundlag. Når således højesteretsdommer Michelsen gav udtryk for, at retten ikke bør foregribe sin stilling under forligsforhandlingerne, så vil jeg gerne erklære mig uenig i dette synspunkt. Jeg mener, at med den måde, vi udnævner dommerne her i Norden på og den integritet, som domstolene indtager, det er der ingen der vil betvivle, at domstolene ikke er fuldstændig upartiske. Derfor mener jeg ikke, det kan være betænkeligt, at dommeren under den forberedende del af sagen tilkendegiver sit foreløbige synspunkt på enkelte anbringender. Og hvis han gør det, så opstår der forligsmuligheder i væsentlig større omfang end tidligere. Når dommeren skal medvirke til forligsforslagene, så er det ikke mellemstandpunkter, der skal indtages, fordi den forligsvirksomhed, der består i at skære sagen lige over, den er advokaterne udmærket egnede til. Domstolenes medvirken må referere sig til de juridiske retningslinier for sagens løsning, således at man kommer så nær til en løsning, som en afgørelse ville komme til at gå ud på.

Man kunne altså godt ønske sig, at domstolene er mere aktive og tilkendegiver deres standpunkt på et tidligt tidspunkt.

For så vidt angår de kollegiale retter kunne man forestille sig, at det måske ikke ligefrem vil være hensigtsmæssigt, at det kun var en af rettens dommere, der udøvede denne form for virksomhed. Dels risikerer denne ene dommer at præjudicere sig selv, og dels ved parterne ikke, om hans svar deles af de øvrige dommere. Skal man opnå en drøftelse, som er mere frugtbar, og hvorved man i større omfang kunne komme til forlig, måtte også de øvrige dommere være med.

Endelig skal jeg lige allersidst korrigere et par enkelte oplysninger vedrørende gruppe 3. Vores bortfald af forligsordningen, var så vidt jeg ved i 1919, så det er altså ret lang tid siden.

Og med hensyn til Grønland, så har vi ikke nogen forligsinstitution i Grønland. Men i Grønland der er det lægdommere, der dømmer, og det er på tilsvarende måde efter forligsinstitutionen i Norge.

Advokaten *Bure Malmström*, Sverige:

Ja, vi diskuterade i vår grupp också mest förlikning men jag skulle här med några enkla synpunkter vilja börja med stämningen. Det finns i dispositionen en fråga nummer ett: Hur fullständigt ska man ange sin argumentation och ska man nämna motpartens huvudsynpunkter? Där har jag en bestämd inställning och det är den att varje part ska när han talar till domstolen tala om vad han själv påstår och vad han själv vill styrka sin talan med, men han ska inte försöka referera några invändningar ifrån motpartens sida. Det skedde ju regelmässigt på den gamla rättegångsordningens tid i Sverige och det skapar bara förvirring därför att motparten stiger nästan undantagslöst upp och säger att det här är inte en sann version av vad jag påstår och jag förbehåller mig att själv få tala om vad jag påstår. Jag anser alltså att man i stämningsansökningen liksom i svaromålen ska redogöra klart och rent för vad man själv påstår och ingenting annat.

Man ska icke tala om förlikningsförhandlingar som har ägt rum och vad de har gått ut på. Möjligen kan man tillåta sig att säga, att i den här tvisten har förlikningsförhandlingar förts mellan parterna men icke lett till resultat. Det är relativt oförargligt att göra detta påpekande.

Sedan skulle jag då säga något om förlikningen och då vill jag understryka att skälet till att man ingår en förlikning i en tvist det ska rimligen vara att det är någonting som är osäkert eller oklart. Det kan vara så att det är en bevisfråga där det föreligger oklarhet. Man vet inte hur bevisningen kommer att utfalla eller hur den kommer att värderas av domstolen. Men det kan också vara fråga om tolkning av en rättsregel. Det förekommer som bekant att de icke alltid är entydiga. Det kan också var sådant som tolkning av någon handling, låt säga en reklamation eller någonting annat. Det ska alltså vara en ovisshet och det är det som är basen för förlikningen att man taxerar ovissheten på det sätt att man säger att här har den här parten krävt 150.000 kronor men det är osäkert om han vinner och då kan man

tænke sig att han kliver ner på stegen någonstans och tar ett belopp däremellan. Det är förlikningens bakgrund tycker jag. Man ska däremot icke träffa förlikning enbart av den anledningen att tvisteföremålet är litet. Är det så att den ena parten har alldeles klart rätt då är det orätt av domstolen att trycka på parten och säga: »Ni kan väl inte processa om de här 10.000 kronorna. Ni får vara nöjd med 5.000 kr. för att det här ska nu förlikas.« Har han rätt så ska han också få föra processen till slut. Domstolen ska ju ändå medverka till att »skipa rätt« och ingenting annat. Sedan får man inte, vilket man väl ibland upptäcker, från domstolens sida trycka på parterna att träffa förlikning för att domstolen tycker det är besvärligt att döma. Avgörandet är svårt och kräver mycket arbete. Volymen kanske är sådan att det tar mycket tid. Det måste man ställa i bakgrunden. Domstolarna är liksom andra samhällsorgan ett serviceorgan för allmänheten. Dit har allmänheten rätt att komma med sina rättstvister och allmänheten har rätt att fordra att domstolarna också arbetar med att så omsorgsfullt som möjligt avgöra dessa rättstvister. Handlar de efter något annat program så gör de fel.

Sedan är det ju så att i förlikningar så är det ett argument som nästan undantagslöst kommer fram och det används både av advokaterna mot parterna och av domstolen och det är: Titta på vad den här rättegången kommer att kosta! Det känner vi ju alla väl igen. Där har vi i Sverige kommit i ett besynnerligt läge numera. Den som har råd att processa i Sverige det är den som antingen har betydande ekonomiska resurser eller också den som icke har några resurser alls och därför får rättshjälp. De andra har icke råd att processa.

Professorn *Per Olof Ekelöf*, Sverige:

Jag tror att den divergerande förlikningspraxis, som förekommer i de olika nordiska länderna, sammanhänger med hur olika förberedelsen är organiserad i dessa länder. I Sverige är förberedelsen nästan undantagslöst muntlig eller blandat skriftlig och muntlig. I denna muntliga förberedelse visar det sig att ståndpunkterna klarnar så småningom mellan parterna. Man får en säkrare uppfattning om, vari grunderna för deras yrkanden i detalj består, om vilken bevisning de har och vilka bevissteman de vill ange. Man missuppfattar den svenska

förberedelsen om man anser att den enbart är en förberedelse för huvudförhandling. I de flesta mål gör parterna upp under förberedelsen, så man kan lika väl se förberedelsen som en fortsatt förhandling mellan parterna, fast nu under domarens ledning. Detta sammanhänger med vad Malmström underströk; vill en advokat sakligt bedöma om han ska råda sin klient att förlika sig, så måste han noggrant tänka igenom sin chans att vinna målet och vilken risk han har att förlora det. Jag har fått den uppfattningen att den bedömningen kan advokaten ofta göra betydligt säkrare efter en muntlig förberedelse än innan. Framför allt om förhållandet mellan parterna varit så kärvt att förlikningsförhandlingarna inte varit särskilt effektiva före stämningen, men även i andra fall. Vi får tänka på att de förmögenhetsrättsliga tvistemålen genomsnittligt är långt mer komplicerade än t.ex. brottmålen. Det kan vara svårt att bedöma vilka omständigheter som har civilrättslig betydelse till exempel i en avtalstvist, vad det är av allt det som yttrats under avtalsförhandlingarna som är utav materiell relevans, vilka klausuler i ett standardkontrakt som har rättslig betydelse i målet och alla andra omständigheter - förutsättningar och så vidare - som man har att räkna med. Det är lätt gjort även för en skicklig advokat att försumma någon sådan omständighet. Det kan också hända att hans klient inte har instruerat honom noga. Vid debatten under förberedelsen kommer emellertid det ena och det andra fram, särskilt om domaren utövar en effektiv materiell processledning.

Jag tror att danskar och normmän missförstår den svenska processen. Dess tyngdpunkt ligger numera under förberedelsen. Jag har hört svenska domare säga att det svåraste de har att göra är att leda förberedelsen. Det är då deras juridiska skarpsinne och kombinationsförmåga ställs på sina största prov. Och som jag tidigare påpekat kommer de flesta målen aldrig till huvudförhandling och det finns svenska domare som praktiskt taget inte har några huvudförhandlingar alls, därför att de bedriver förberedelsen så effektivt.

Att förhållandena utvecklats på detta sätt i Sverige sammanhänger med det av Malmström påpekade förhållandet att processkostnaderna är exorbitanta på grund utav vårt skattesystem. En huvudförhandling kan dra stora kostnader inte bara på grund av de höga advokatarvodena utan även därför att den muntliga bevisningen är dyr. Det gör att det danska systemet med en förlikning först efter

proceduren, ur svensk synpunkt ter sig mindre ändamålsenlig. Vad man vinner i kostnadshänseende är ju då endast att målet ej kan fullföljas till högre rätt.

Vidare tror danskar och norrmän måhända att svenska domare är särskilt aktiva i sin förlikningsverksamhet. Detta visserligen olika allt efter temperamentet men jag har fått den uppfattningen att de flesta är mycket försiktiga. De frågar: »Har Ni tillräckligt övervägt förlikningsmöjligheterna?» »Ni ser nu ungefär hur målet ligger till.« Att komma med förlikningsförslag då parterna företrädes av advokater, tror jag är mycket sällsynt. Enligt motiven borde detta rent av aldrig få förekomma. Vad som bidrar till att målen så ofta förlikas under förberedelsen är inte främst domarens medling utan det förhållandet, att målet blir så genomdiskuterat under förberedelsen att advokaterna lättare kan förutse vilka chanser de har. Eller att chansen att vinna och risken att förlora framstår som ungefär lika stora, varvid det är bäddat för en förlikning på fifty-fifty.

Højesterets sagfører *Mogens Plesner*, Danmark:

Det er rigtigt som landsdommer Rønnov sagde, at der ingen protester er fra dansk advokatside mod den form for forligsforhandling, som vi har hørt refereret. Måske er der ikke åben protest, men måske er der sommetider lidt bekymring, nemlig for rettens autoritet og rettens værdighed. Domstolen må ikke stå som en forligsinstitution, men som en institution, der træffer afgørelse i retssager. Det synspunkt er jeg ofte stødt på, når jeg taler med udenlandske kolleger sydpå og vestpå, hvor man har meget sværere ved at forstå det danske system. Jeg vil imidlertid sige, at når systemet fungerer, og når der ikke er nogen åben protest fra danske advokaters side, så er det vel fordi folk først og fremmest går til retten for at få en afgørelse. Det er rigtig nok, at de går der også for at få ret. Men ret er jo normalt i de sager, vi taler om her, noget, der udmåles i penge. Hvis parterne efter en langvarig og måske kostbar proces har hørt sagen udvikle sig i retten, har fået deres beviser frem, og også har hørt sagen procederet, og dernæst fra dommerens side får en forklaring på, hvorfor dommeren vil komme til det ene eller det andet resultat, så er det som om spændingen er udløst. Man har nu mulighed for at vurdere sin

situation. Det er derfor, at jeg tror, at der er noget godt i, at forligsforslaget i Danmark kommer på dette - sene - tidspunkt. Så er »retten sket fyldest« på den måde, at parten har fået sin sag frem for retten. Hvis parten stadig er utilfreds og vil have det på tryk og vel at mærke også bevare muligheden for at gå til ankeinstansen, så har han muligheden, og det må blive advokatens opgave at vurdere, om det, der kommer fra dommersædet, er noget, han bør råde klienten til at bøje sig for. Hverken advokaten eller klienten kan jo tvinges. Jeg kender ikke nogen statistik, men jeg tror, at det er et meget stort antal sager, der i landsretterne forliges på dette tidspunkt, hvor sagen altså er kørt helt igennem med fuld procedure, og hvor dommerne så giver en slags retsbelæring eller forecast for præmisserne og resultatet. Men jeg tror, og det tror jeg også, at dommerne er helt enige med advokaterne om, at denne forligsforhandling aldrig nogensinde bør have karakter af et pres, og derfor har jeg også givet udtryk for, at måske skal dommerne være forsigtig med at sige, at dette bliver resultatet i form af en dom. Jeg kan godt se, at det er det stærkeste argument for at komme til en forligsmæssig løsning, men på den anden side må det heller ikke virke som et diktat. Denne balance tror jeg stort set praktiseres i dag.

Endelig vil jeg sige til advokat Trolle, at ud fra disse betragtninger er jeg bange for at gå ind i et system, hvor dommerne skulle influere på både sagens forberedelse og måske forligsforhandlinger på et tidligt tidspunkt, fordi det er en kendsgerning, at dommerne da endnu ikke rigtig kender sagen. Det, der gør, at vi er så modtagelige for dommernes forslag om forligsforslag, er jo netop, at det kommer på det tidspunkt, hvor dommerne kender sagen fuldt ud.

Høyesterettsdommer *Hans M. Michelsen*, Norge:

Jeg er ikke så sikker på om dette blir a summing up eller om det blir den anledning jeg måtte ha til å lufte mine egne synspunkter til slutt.

Poul Rønnov var i sitt innlegg inne på at når man kommer under overflaten så er det kanskje slik at der er ikke uvesentlige forskjelligheter i vår oppfatning. Og da professor Ekelöf sto på denne plass, så falt det meg egentlig inn at vi kanskje har et meget forskjellig syn iallfall i Norge og Sverige på forholdet mellom saksforberedelsen og

hovedforhandlingen. Så vidt jeg forsto professor Ekelöf ville han gjerne se det hele under et enhetlig synspunkt. Vi ser iallfall som et ønskemål saksforberedelsen som en forberedelse til hovedforhandlingen. Det var det jeg forsøkte å uttrykke i mitt innledningsforedrag, da jeg sa at man bare skulle gjøre motparten oppmerksom på hvilken ondskap som under hovedforhandlingen ville overgå ham, men man skulle ikke på det tidlige tidspunkt slå ham ihjel på flekken. Det er mulig at denne forskjellige innstilling til saksforberedelsens rolle bunner i et litt forskjellig syn, kanskje ikke så lite heller, på selve prosessmåten under hovedforhandlingen. Jeg har inntrykk av at man ikke plederer i Sverige på den samme måten som vi plederer i Norge. Hvor man går inn på, som for Danmarks høyesterett, såvel faktum som jus med det som andre fra andre land kanskje ville si, med all for stor bredde. Altså at hos oss ligger vekten på hovedforhandlingen mer enn på saksforberedelsen. Og vi ser saksforberedelsen som et eget ledd som skal medvirke til at denne hovedforhandlingen går glatt unna og uten overraskelser og prokuratorknep. Det er iallfall noen tanker som jeg har gjort meg etter å ha deltatt i disse drøftelsene her. Man har i denne forbindelse vært inne på at den muntlige saksforberedelse bedre er skikket til å gi advokatene et virkelig innblikk i hvordan saken ligger an. Det er jeg enig i; det kan den. Men det er også et spørsmål om advokatteknikk, nå må jeg føye til at dette er noe som jeg har litt på hjernen, både dette med å pledere og advokatteknikk, fordi jeg har forelest over disse emner i mange år for dem som skal ha advokatbevilling. Vi har en stjerneadvokat i Norge, jeg sier ikke det i odiøs betydning, han er en venn av meg, og han er meget dyktig. Han har skrevet en bok som heter »Jeg tar saken«. Det rører ved noe. Når skal du ta saken? Det forutsetter at advokaten før han går til sak har satt seg så grundigt inn i denne materie, gjort slike undersøkelser at han allerede på det tidspunkt kan gi sin klient et berettiget råd om han bør ta prosessen. Da er det ikke, hvis man følger den gode leveregel for advokatskikk, behov for å få ytterligere innsikt i saken under saksforberedelsen. Da gjelder det å få stilt uenigheten mellom partene opp mot hverandre. Eller sagt på en annen måte, man skal ikke skyte fra hoften når man anlegg en prosess.

Jeg tror ikke jeg skal si så stort mer om saksforberedelsen. Men ut fra mitt syn på saksforberedelsen vil jeg bare avrunde denne delen med å si at saksforberedelsen må drives med energi fordi det bare

er en forberedelse. Den må ikke utarte. Og jeg tror, i motsetning til den svenske advokat, at man skal ta opp motpartens innvendinger. Ikke alle mulige tenkelige innvendinger, men vet man fra de forutgående forhandlinger at motparten hevdet at dette kravet er foreldet, så tar man det i stevningen. Vet man at han skal inn på skadelidtes medvirkning, så tar man det i stevningen.

Jeg snakket om, for nå å gå over på forlik, at kanskje vi har en annen approach til fordelingen mellom hovedforhandling og saksforberedelse. Det har også slått meg at vi kanskje har en annen holdning til forlik også. Det er mulig man må si at i Norge legger man ikke sånn vekt på dette forlik som man gjør i de andre land. Muligens er det fordi de forliker seg utenfor retten, for det gjør man jo i ganske stor utstrekning. Men jeg tror at man iallfall må kunne konstatere at disse spørsmål om forlik ikke har engasjert oss på den samme måte som det har engasjert våre kolleger i Sverige først og fremst, og i Danmark. Vi har diskutert den danske praksis. Jeg kunne vel ha gått nærmere inn på den i det jeg hadde skrevet. Jeg var bekjent med den. Og det kan være god grunn til å stusse på hvorfor man ikke i de andre land har hengitt seg til den samme praksis. For å sette saken på den rette plass så tror jeg ikke at jeg ville oppfatte dette som et forlik i egentlig forstand. Vi snakket meget om det i den gruppe hvor jeg var, og vi fikk en glimrende begrunnelse for den danske praksis. Jeg ville si det slik, som det er sagt. At man får en muntlig dom som innebærer at partene frafaller sin ankerett. Og da kan man med føye spørre: Hvorfor hengir dere ikke til det samme også i Norge? Hvorfor steilet de norske jurister, og jeg med for så vidt, overfor denne praksis? Det kan være vår manglende forliksinnstilling. Det var en fra mine trakter i Norge, og jeg er vestlending, som levde ut fra den regel at min eiendom skal avgrenses med høyesterettsdommer. Ja, han skulle ikke ha noe forlik. Det skulle seiast dom i saken. Det er mulig der er noe folkepsykologisk der, at står du først for retten så skal det seiast dom.

Men fra dommernes side: Det som iallfall sitter i meg og har sittet i meg hele tiden, det er at før dommen avsies, enten ved at den avleses i et rettsmøte eller ved at du underskriver den, så må du ikke si et ord, ikke et kløyva ord som det heter på norsk, om hva den vil gå ut på. Fordi du helt til sista slutet kan endre ditt standpunkt. Jeg har opplevd noen ganger — ikke så mange, men ofte — at vi har hatt en domskonferanse i Høyesterett. En har inntatt et bestemt standpunkt,

kanskje et dissenterende. Når vi kommer neste dag så sier han, jeg har sovnet på det og jeg frafaller den dissensen. Altså til det siste øyeblikk. Og du skal kunne gå hjem og tenke på dette, du kan reserve your judgment until tomorrow, som det heter. Det er muligens der ligger en slik **motstand** bak, når vi tar en slik **avstand** fra dette.

Når det så gjelder tidspunktet for øvrig, så er vi ikke så særlig uenig. Vi er vel enige om at kan vi få en sak forlikt på et tidligere tidspunkt, vel så er det ønskelig. Så tidlig som mulig, men det må etter min oppfatning være en forutsetning som hovedregel at dommeren har en innsikt i saken. Han må ikke forlede til et forlik. Og der er vi inne på dommerens medvirkning. Vi har diskutert dette med de selvmøtende parter. De selvmøtende parter er farlige. Der er få private samlere som har så mange uvenner blant Norges kverulanter som meg som har vært regjeringsadvokat i 10 år. Jeg har satt et prosesskrift i glass og ramme på mitt kontor og der står at værten sitter inne med ugjendrivelige beviser for at jeg er en ubetenksom, uoppdragen og ubehøvlet frekkas. Nå er det flere grunner enn paranoia kverulatoria til at man er selvprosederende. Og da skal man som en norsk dikter har sagt, ta i sin sterke hånd barnet som leker ved stranden. Man skal veilede den selvprosederende på en meget **forsiktig måte**, og da kan det være at man også kan få ham til forlik, hvis man har en god del psykologisk innsikt.

I Norge vil man ikke ta **avstand** fra, tror jeg, å skulle forsøke et forlik også i en sak hvor der møter to advokater. Men man ville heller anse det ønskelig at der møter to advokater som kan veilede sine parter. Og i fortsettelse av det jeg sa om den norske holdning til den danske praksis vil vi for vår del anse det lite heldig om dommeren på enkelte punkter skulle gi sterkt uttrykk for sitt standpunkt til saken. Men dermed vil jeg ikke ha sagt at ikke en dommer skal kunne rydde opp og si at hør, skal vi ikke tenke på det, altså utøve, dog med **forsiktighet**, en materiell prosessedelse.

Det har også i vår gruppe vært oppe dette med dommernes - som det het i gamle dager under vår skriftlige prosess - overbebyrdelse. Altså at de hadde så meget å **gjøre** at de intet fikk gjort som de sa om en lensmann i et distrikt jeg kjenner. Han hadde så meget at bestille at han intet som helst fikk gjort. Det passer nok kanskje på enkelte dommere, men ikke på alle; og at det derfor er et synspunkt å få sakene forlikt av denne grunn. Jeg tror det er meget psykologisk

uheldig, iallfall hvis partene skulle få det inntrykk, at det gjelder om for dommeren å slippe å skrive en dom. Jeg har hørt det flere ganger at partene har sagt om iherdige dommere at han ville visst bare slippe dette bryet med meg. Det må man ikke - det inntrykk må man ikke partene sitte igjen med.

Så har man snakket om hvor nær opp til rettens ordning en avgjørelse bør ligge. Og man bør ikke lede en mann ut i et forlik som skal vi si, for at sette det på spissen, er rettsstridig. Nu hadde man i vår gruppe en diskusjon om nettopp dette med et forlik i strid med lov. Jeg tror ikke det er på det punkt problemet ligger i det hele tatt. Man vil ikke råde en mann til å inngå et forlik i strid med loven. Men rettsanvendelsen består ikke bare i å forstå og tolke loven, men å anvende den konkret. Og ved en konkret anvendelse kan det jo være tvilsomt hvilket resultat som rettslig sett er det riktige. Og da må man kunne ta et forlik som er en billig ordning mellom partene. Og jeg nevnte i vår gruppe en spesiell art saker som vi har haugevis av i Norge, nemlig de tingsrettslige tvister. Med svære grensesaker oppe i fjellet hvor det i og for seg er mer vesentlig at grensen går enn akkurat hvor den går. Så hadde de ikke tvister på forhånd. Saker om adkomst til fast eiendom hvor de skal bo ved siden av hverandre, at man der finner en billig ordning mellom partene.

Advokat Martens var inne på det norske forlikrådet. Jeg vil bare si det sånn. Det har ikke vært på tale i alle de tilfeller hvor man siden frigjøringen som vi sier, har drøftet endringer i tvistemålsloven, å oppheve forlikrådet som dømmende instans. Advokat Martens nevnte 44.000 uteblivelsesdommer. Det er en arbeidsbesparelse for de ordinære domstoler. Og det er ingen liten arbeidsbesparelse som man greier på en for partene meget billig måte. Så har man disse vel 4.000 saker igjen hvor man fikk inngått forlik. Når jeg sier at man ikke har noen pålitelig statistikk så er det fordi man vet ikke hvordan dette tall skal fordeles på forlikrådene. Og jeg kan tenke meg at det er langt mellom sakligheten og forlikene i Oslo forlikråd. Men jeg tror ikke det er så langt mellom forlikene i Grukkedalen forlikråd. Hvor de kjenner sine pappenheimere og de lokale forhold. Derfor er min tankegang at beholde forlikrådene som dømmende instans. Der gjør de stor nytte for seg. Og raskt og greit kan det gå også.

Men spørsmålet må stilles ved dem som en meglende instans. Og der har man også vært inne på denne meglingsmannen som der er

hjemmel for i den svenske loven. Det er heldig at meglingen i tilfelle foregår ved en mann som ikke selv skal avsi dommen i saken. For han kommer ikke i den situasjon at han binder seg overfor partene og uttaler seg om hva dommen skal gå ut på. Men der var i vår gruppe den innvending mot denne institusjon at partene måtte betale gildet. Partene måtte betale meglingsmannen og hvis forliksforhandlingene strandet, så fikk de jo også økte omkostninger til advokater. Og jeg må jo da føye til at en dommer fra Sverige gjorde oppmerksom på at det bare var i tilfeller hvor man virkelig hadde muligheter for forlik at dette ble benyttet.

Jeg er ved veis ende. I norsk rettstvitenskap, mine damer og herrer, var det en tid meget alminnelig, det var nærmest en plikt, at man måtte sitere svensk lyrikk før overhodet å bli anerkjent. Det begynte med Ragnar Knoph, og Kristen Andersen og Carl Jakob Arnholm fulgte ivrig etter. Det var Ragnar Knoph brukte Frøding, de andre brukte heller særlig Karlfeldt. La oss slutte på samme måten. Det er nok de som vil si at hvorfor reiser vi til Kongens København, det glade København, som vi alle betrakter som en slags åndelig hovedstad for oss, for å sitte å snakke om noe så tørt og kjedelig som sivilprosess? Man kan si til oss med frk. Elsa Ørn til Gustav Frøding i hans »Fordømnda lånda frack«: »Er ni galen«. Men da får vi svare etter den meget interessante drøftelse vi har hatt i formiddag med et annet dikt av Frøding, nemlig en konstanteori: »Och så jag målar Dona Bioncha, ty det roar mig at måla så«. Takk.

Debatlederen, høyesterettsadvokat *Johan Hjort*, Norge:

Vi takker for det første professor Ekelöf fordi han har foreslått dette tema tatt opp av de nordiske juristmøters bestyrelser. Debatten har vist hvor interessant det har vært. Og først og fremst takker vi høyesterettsdommer Michelsen for hans skriftlige forarbeide, for hans **innledningsforedrag** i dag og for den må jeg få lov å si, festlige avslutning under plenumsrådet nu. Det er en hel rekke norske jurister fra min alder og nedover i de yngre årganger som har sittet ved høyesterettsdommer Michelsens føtter mens han var manuduktør. Han går blant norske jurister under navnet »Prosess-Mikkel« og vi har lært alle i dag at det er et navn han bærer med full rett.

Emnet har vist seg å være meget interessant. Prosessen er dekket dels av positivrettslige bestemmelser, dels av praksis. På overflaten ser det ut som våre lands forskjellige rettssystemer er noenlunde likeartete. Når man dukker ned under overflaten viser det seg forskjelligheter som det er inspirerende for hver av oss å lære om. Det er tankevekkende om vi ikke kanskje kan tilføre våre respektive systemer noen av de andre forhold som vi har hørt om fra de andre land. Takk til hver især for deltagelse i gruppedebattene og for plenumsmøtet nu.